

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. - № 6 (1). – Серія : Філологічні науки. Мовознавство : У 2 ч. – Луцьк, 2011. – С. 168–173.

УДК 811.111'01:81'42

Л. М. Ікалюк – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

**Методологія вивчення порівняльних конструкцій у текстах
давньоанглійської мови**

*Роботу виконано на кафедрі англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

У статті розглянуто поетапне вивчення порівняльних конструкцій у текстах давньоанглійської мови, а саме їх морфолого-синтаксичного та функціонально-семантичного планів вираження. Обґрунтовується важливість дослідження порівняльних конструкцій з орієнтацією на експансіонізм, функціоналізм, експланаторність та антропоцентризм.

Ключові слова: давньоанглійська мова, порівняльна конструкція, функціональна семантика.

Икалюк Л. М. Методология изучения сравнительных конструкций в текстах древнеанглийского языка. В статье рассмотрено поэтапное изучение сравнительных конструкций в текстах древнеанглийского языка, а именно их морфолого-синтаксического и функционально-семантического планов выражения. Обосновывается важность исследования сравнительных конструкций с ориентацией на экспансионизм, функционализм, экспланаторность и антропоцентризм.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, сравнительная конструкция, функциональная семантика.

Ikalyuk L. M. Methodology of Studying Comparative Constructions in Old English Texts. The article presents a step-by-step analysis of comparative constructions in Old English texts, namely their morphologic and syntactic as well as functional and semantic planes of expression. The importance of studying comparative constructions focusing on expansionism, functionalism, explanationism, and anthropocentrism is grounded.

Key words: Old English, comparative construction, functional semantics. __

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний етап розвитку лінгвістичних досліджень характеризується різноманітними підходами і застосуванням багатогранних методів та напрямів. Однак, як зазначає О. С. Кубрякова, "при всій зовнішній різноманітності уявлень про мову сучасній лінгвістиці все ж таки властиво дотримуватися визначеної системи загальних настанов" [6, 207]. Вчена виділяє такі чотири принципи: експансіонізм, функціоналізм, експланаторність та антропоцентризм. Важко уявити проведення лінгвістичного дослідження, не беручи до уваги хоча б один зі згаданих принципів, оскільки вони не тільки не виключають, але й доповнюють один одного.

Мета статті полягає у встановленні особливостей методики дослідження порівняльних конструкцій у давньоанглійській (д.-а.) мові, а саме їх морфолого-синтаксичного та функціонально-семантичного планів вираження. Дослідження порівняльних конструкцій у текстах давньоанглійської мови здійснюється з орієнтацією на усі чотири згадані принципи.

Завдяки експансіонізму, який полягає у дослідженні мови в тісному зв'язку з іншими науками, зародилися та розвиваються такі течії, як психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика та ін. Навряд чи можна сповна дослідити

мову та отримати суттєві результати шляхом вивчення суто мовних явищ [пор.: 3, 11]. Так, стало неможливим розглядати порівняння, як і будь-яку іншу мовну категорію, односторонньо, наприклад, з урахуванням лише лінгвістичного статусу порівняння. З метою всебічного дослідження порівняльних конструкцій у давньоанглійській мові ми визначаємо мовну категорію порівняння, зіставляючи її з категорією порівняння у філософії та логіці, що дає нам можливість зробити висновок, що мовна порівняльна конструкція є чотиричленною на відміну від тричленної логічної моделі порівняння, в якій відсутній засіб мовного оформлення – показник порівняльних відношень.

Слід також зазначити, що функціонування мови потрібно досліджувати як у синхронному, так і в діахронному планах, тому що знання історичних змін у мові дає змогу усвідомити як невід'ємну частину соціуму не тільки мову, але й сам процес пізнання, що підтверджує три інші принципи – функціоналізм, експланаторність та антропоцентризм. Ми вважаємо, що категорія порівняння властива будь-якій мові, незалежно від періоду ("без порівняння немає пізнання" [9, 90]), і відображає статичний стан об'єкту, що, на перший погляд, є протиріччям тези про постійну еволюцію мови. Однак ми розглядаємо категорію порівняння як динамічну категорію, оскільки $D=S^1+ S^2+ S^3+ \dots + S^n$, де D – діахронний план, а S – з надрядковим індексом – певний синхронний простір (за В. В. Михайленком) [7, 21]. Так, S^1 відповідає давньому періоду англійської мови, вивчення якого зумовлює застосування синхронного аналізу мови, проте, якщо досліджувати цей період у розгорнутому вигляді, тобто аналізувати кожне століття зокрема, тоді вивчення давньоанглійської мови зумовлює використання діахронного аналізу, звідси $S^1 = VII+VIII+IX+X+XI = D^*$. Тому в дослідженні ми здійснюємо синхронно-діахронний аналіз порівняльних конструкцій у давньоанглійській мові. Слід також зазначити, що ми розглядаємо порівняльну конструкцію як аналітичну структуру з окремими мовними засобами вираження суб'єкта, об'єкта, ознаки порівняння та показника порівняльних відношень.

Функціоналізм є один з основних напрямів у сучасному лінгвістичному дослідженні, здатним об'єднати все позитивне, що можна виділити зараз у різних теоретичних підходах [2]. Принцип функціоналізму в дослідженні порівняльних конструкцій у текстах давньоанглійської мови розкривається при вивченні порівняння як функціонально-семантичної категорії, а саме побудові функціонально-семантичного поля порівняння у давньоанглійській мові.

Експланаторність полягає у прагненні сучасної лінгвістики знайти пояснення внутрішньої організації мови, її окремим модулям, архітектоніці тексту, реальному здійсненню дискурсу, породженню та розумінню мовлення і т.д. [6, 221]. За допомогою індуктивного та дедуктивного методів аналізу мови встановлюємо структурні моделі порівняльних конструкцій та досліджуємо наповнення цих конструкцій.

Антропоцентризм відіграє все більш значущу роль в актуальних лінгвістичних дослідженнях. Вивчення мови відбувається у безперервному зв'язку зі свідомістю людини, оскільки дослідження мови у її статичному вимірі стало просто неможливим. Останнім часом все більше науковців намагаються знайти вирішення різноманітних питань теорії мовного значення та функціонування мови у вивченні особливостей знань у мові, а звідси – у когнітивній діяльності людини [8, 128]. Принцип антропоцентризму при дослідженні порівняльних конструкцій в давньоанглійській мові виявляється у виборі об'єктів та суб'єктів порівняння.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження морфолого-синтаксичного рівня порівняльних конструкцій давньоанглійської мови проводиться за допомогою структурних методів аналізу, а саме методу дистрибутивного аналізу та методу аналізу за безпосередніми складниками.

На першому етапі за допомогою дистрибутивного аналізу виокремлюємо порівняльні конструкції в текстах давньоанглійської мови, беручи до уваги аналітичні та синтетичні показники порівняльних відношень. Оскільки

дистрибутивний аналіз має велике значення при вивченні синтаксичної сполучуваності та лексичної сполучності, то застосовуємо його для:

а) вивчення морфологічної сполучуваності компонентів порівняльних конструкцій д.-а. мови та синтаксичного рівня цих конструкцій, адже "зв'язок слів у вислові підпорядковується складній ієрархічній структурі, яка накладає певні обмеження на сполучення слів" [5, 21]. У цьому випадку дистрибутивний аналіз свідчить про те, що суб'єкт порівняння в порівняльній конструкції д.-а. мови може бути виражений іменником, дієсловом, займенником, прикметником, прислівником, субстантивним словосполученням та головним реченням, а об'єкт порівняння – іменником, дієсловом, займенником, прикметником, прислівником, субстантивним словосполученням та підрядним порівняльним реченням. Наприклад,

- (1) *Hige sceal þe heardra, heorte þe cenre,*
thought must therefore harder, heart therefore braver
mod sceal þe mare, þe ure mægen lytlað
courage must therefore greater because our might diminishes

(Battle of Maldon, 312)

У прикладі (1) суб'єкт й об'єкт порівняння виражений іменником: *hige* (думка), *heorte* (серце) та *mod* (мужність).

б) виділення моделей порівняльних конструкцій д.-а. мови. Наступним етапом після дослідження сполучення лівої та правої сторони порівняльної конструкції, а саме об'єкта та суб'єкта порівняння є виділення моделей порівняльних конструкцій д.-а. мови:

модель 1 (V_i index $[N^0/Prn^0]$),

модель 2 (V_i $[N/Prn]$ index $[N^0/Prn^0]$),

модель 3 ($[N/Prn]$ V_i index $[N^0/Prn^0]$),

модель 4 ($[N/Prn]$ index $[N^0/Prn^0]$),

модель 5 (a – N , index $[N^0/Prn^0]$, V ; б – index N^0 $[N/Prn]$ V ; в – $[N/Prn]$ $V_{i,t}$ index N^0)

модель 6 ($V_{i,t}$ index S),

модель 7 (index S index S),

модель 8 (S index S),

модель 9 (index S, [N/Prn] V).

Визначаємо, що порівняльні конструкції з аналітичними показниками порівняльних відношень у досліджуваних текстах д.-а. мови утворюються за всіма дев'ятьма моделями на відміну від порівняльних конструкцій з синтетичними показниками порівняльних відношень, яким не притаманні моделі 5б та 5в, а також моделі 7, 8, 9. Наведемо приклад порівняльної конструкції з аналітичним показником порівняльних відношень, утвореною за моделлю 8:

(2) *eac swilce þa gewæda þe heo bewunden wæs mid wæron*
also likewise the clothing that she wrapped was with were

swa ansunde swylce hi eall niwe wæron
as whole as if they entirely new were (Life of St. Aethelthryth, 23)

У прикладі (2) аналітичний показник *swylce* (наче) поєднує суб'єкт та об'єкт порівняльної конструкції, якими виступають головне речення та підрядне порівняльне речення відповідно.

Наступний приклад демонструє порівняльну конструкцію з синтетичним показником порівняльних відношень, утвореною за моделлю 4:

(3) *No we oferhygdu anes monnes*
never we arrogance of any man

geond middangeard maran fundon
throughout the world greater found (Guthlac, 269)

Суб'єкт та об'єкт порівняльної конструкції в прикладі (3) передається за допомогою одного і того ж іменника *oferhygdu* (зухвальство), а показник порівняльних відношень виражений вищим ступенем порівняння прикметника - *maran* (більший).

Далі застосовуємо методику безпосередніх складників. Із цією метою застосовується побудова дерева залежностей складників цілого. Методика безпосередніх складників репрезентує речення шляхом виділення двох домінантних вершин: імені й дієслова, які мають власні групи залежностей подібно до групи підмета та присудка в реченні. Звідси, цей метод уможливорює опис експліцитності та імпліцитності порівняльних конструкцій, а також їх

морфологічний рівень. Крім цього, за допомогою методики безпосередніх складників виокремлюємо синтаксичні функції порівняльних конструкцій д.-а. мови, застосувавши "перевернуте дерево". Так, порівняльні конструкції в текстах д.-а. мови виконують функцію підмета, предикатива, додатка, означення та обставини порівняння. Наведемо приклад, де порівняльна конструкція виконує функцію означення:

(4) *Ne mot ic hihtlicran hames brucan,*
not may I more joyful home possess (Christ and Satan, 137)

У прикладі (4) прикметник *hihtlic* (радісний) у вищій ступені порівняння виступає означенням іменника *ham* (дім), який є одночасно і суб'єктом, і об'єктом порівняння.

Наступним етапом нашого дослідження є вивчення функціонально-семантичного плану вираження порівняльних конструкцій у давньоанглійській мові. Виділяють п'ять аспектів, які визначають семантичну сутність порівняння [див. 1, 5–12]:

1) сполучення значень об'єкта та суб'єкта порівняння (у цьому аспекті визначаються категоріальні семи, які є релевантними для значень слів, що сполучаються в порівнянні: особа; неособа; неістотність, злічувальність, тобто предмет; неістотність, незлічувальність, тобто речовина; абстрактність; ознака; подія);

2) значення основи зіставлення;

3) присутність чи відсутність кількісної характеристики ознаки – основи зіставлення;

4) модальний план правої частини;

5) семантична залежність правої частини від одного зі слів (словосполучення) в лівій частині порівняння.

Ми погоджуємося із запропонованим методом визначення сутності порівняння, однак що стосується першого аспекту, беручи до уваги приклади з нашої вибірки, ми виділяємо у порівнянні д.-а. мови такі категоріальні семи, які є релевантними

для слів і є компонентами порівняльної конструкції: особа, предмет, ознака, дія, подія, абстрактність, психічний світ, фізичний світ, тваринний світ, рослинний світ та міфологема. Запропонований метод також дає нам підстави для застосування теорії поля при семантичному дослідженні порівняння в д.-а. мові, а саме теорії функціонально-семантичного поля (ФСП), оскільки "визначення сутності будь-якого об'єкта, в тому числі мови, не може бути обмежене тільки його структурною (і статичною) стороною, але вимагає врахування також функціонування цієї системи" [4, 35].

Слід згадати також про концептуальне або метафоричне поле, яке застосовується при вивченні семантики порівняльних конструкцій, оскільки порівняльні конструкції слугують основою метафоричного переносу значення.

У межах концептуального поля метафоричні переноси в мові відбуваються у визначених напрямках від одної семантичної сфери до іншої, тобто, метафоричне проектування відбувається зі сфери джерела на сферу референта. Г. Н. Скляревська виділяє переноси (проектування) за такими схемами [10, 80]:

ПРЕДМЕТ → ПРЕДМЕТ;
ПРЕДМЕТ → ЛЮДИНА;
ПРЕДМЕТ → ФІЗИЧНИЙ СВІТ;
ПРЕДМЕТ → ПСИХІЧНИЙ СВІТ;
ПРЕДМЕТ → АБСТРАКЦІЯ;
ТВАРИНА → ЛЮДИНА;
ЛЮДИНА → ЛЮДИНА;
ФІЗИЧНИЙ СВІТ → ПСИХІЧНИЙ СВІТ.

На наш погляд, такі переноси не є вичерпними, оскільки згідно з нашою вибіркою існують інші проектування, наприклад, АБСТРАКЦІЯ → ФІЗИЧНИЙ СВІТ, ТВАРИНА → ПСИХІЧНИЙ СВІТ та ін. Тому метафоричне проектування слід зображувати не однобоко (→), а взаємоконгруентно (↔):

ПРЕДМЕТ ↔ ФІЗИЧНИЙ СВІТ;
ПРЕДМЕТ ↔ АБСТРАКЦІЯ;

ЛЮДИНА ↔ ТВАРИНА та ін.

Слід зазначити, що використання концептуального або метафоричного поля для семантичного дослідження порівняння в д.-а. мові не повністю відповідає завданням нашого дослідження, яке полягає у вивченні, за допомогою яких граматичних та лексичних одиниць утворюються порівняльні конструкції у д.-а. мові та як вони реалізують семантику конструкцій. Це можна зробити в межах теорії функціонально-семантичного поля. Тому наступним етапом дослідження є визначення функціонально-семантичної категорії порівняння та моделювання функціонально-семантичного поля порівняння давньоанглійської мови. Зважаючи на загальноприйняті твердження про функціонально-семантичну категорію, стверджуємо, що ФСК порівняння д.-а. мови об'єднує різнорівневі мовні засоби для вираження загального граматичного значення компаративності. Оскільки функціонально-семантична категорія є базою для конструювання функціонально-семантичного поля, то мовні одиниці, які є компонентами порівняльної конструкції, можна організувати за принципом польової структури, тобто моделюючи функціонально-семантичне поле порівняння.

Центром ФСП порівняння в д.-а. мові є аналітичні та синтетичні показники порівняльних відношень – *swa, swa swa, swa ... swa (swa ... swa swa / swa swa ... swa), swylce, gelic/gelice, anlic/anlice (onlic), eac swa ilce (swa ylce)* та ступені порівняння прикметників і прислівників, давальний порівняльний, дієслово *genealæcan* відповідно; периферію складають такі інтегральні семи: [особа], [предмет], [ознака], [дія], [подія], [абстрактність], [психічний світ], [фізичний світ], [тваринний світ], [рослинний світ] та [міфологема]. Наприклад:

(5) *Ʒa heht heo gesomnian ealle Ʒa gelæredestan **men** ond Ʒa leorneras*
then commanded she assemble all the most learned men and the scholars
(Story of Cœdmon, 16)

Приклад (5) представляє порівняльну конструкцію, в якій інтегральна сема [особа] виражена іменником *men* (люди), що в свою чергу є і суб'єктом, і об'єктом порівняння.

У порівняльній конструкції, в якій втілюється функціонально-семантичне поле порівняння, утворюється своєрідний перетин периферій, формуючи попарні сполучення інтегральних сем, за допомогою яких передаються об'єкт та суб'єкт порівняння. Наступний приклад демонструє сполучення інтегральних сем [абстрактність]–[особа]:

- (6) *Siendon þine domas in daga gehwam*
are your laws on day every
sode and geswiðde and gesigefæste,
true and just and mighty
swa þu eac sylfa eart
as you also yourself are (Daniel, 286)

У прикладі (6) інтегральні семи [абстрактність] та [особа], які репрезентуються суб'єкт й об'єкт порівняння, представлені іменником *dom* (закон) та займенником *þu* (ти) відповідно.

Завершальним етапом нашого дослідження є визначення кількості сполучень інтегральних сем у порівняльних конструкціях в досліджуваних текстах давньоанглійської мови.

Висновки. Методика дослідження порівняльних конструкцій у давньоанглійській мові ґрунтується на чотирьох принципах лінгвістичного дослідження, а саме: експансіонізмі, функціоналізмі, експланаторності та антропоцентризмі. Застосування цих принципів дало нам можливість здійснити синхронно-діахронний аналіз порівняльних конструкцій у давньоанглійській мові, який полягає у вивченні морфолого-синтаксичного й функціонально-семантичного планів вираження порівняльних конструкцій у давньоанглійській мові завдяки методам дистрибутивного аналізу та аналізу безпосередніх складників, а також шляхом застосування методів компонентного та контекстуального аналізу.

Перспективи подальшого дослідження. Одним із перспективних напрямів дослідження вважаємо вивчення когнітивного та прагматичного аспектів порівняльних конструкцій англійської мови.

Література

1. Александрова С. Я. Структурно-семантическая характеристика сравнительных конструкций / на материале английского языка 16-17 веков / : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / С. Я. Александрова. – М., 1981. – 25 с.
2. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.
3. Караулов Ю. Н. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса / Караулов Ю. Н., Петров В. В. // Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. – С. 5–11.
4. Кожина М. Н. О функциональных семантико-стилистических категориях текста / М. Н. Кожина // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1987. – № 2. – С. 35–41.
5. Кравец А. С. Топологическая структура смысла / А. С. Кравец // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : Научное издание / [под ред. И. А. Стернина]. – Воронежский государственный ун-т, 2001. – С. 17–25.
6. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М. : РАН, 1995. – С. 144–238.
7. Михайленко В. В. Парадигма імператива (на прикладі давньоанглійської та інших давньогерманських мов) [монографія] / Валерій Васильович Михайленко. – Чернівці : Рута, 2001. – 302 с.
8. Попова Н. С. Когнитивная метафора в концептосфере языка / Н. С. Попова // Связи языковых единиц в системе и реализации. Когнитивный аспект. Вып. II : межвуз. сб. науч. трудов. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999. – С. 128–134.

9. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики : [монографія] / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.
10. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка : [монография] / Галина Николаевна Скляревская. – СПб. : Наука, 1993. – 151 с.